

Datum: 30-06-2001

Pagina: 036

Rubriek:

Auteur: OOMEN, M.

Een gebruiksartikel wordt niet zomaar een sociaal en zelfstandig wezen

De lange schaduw van de slavernij

door Mar Oomen en Jos Palm, foto's Auke Vleer

Op 1 juli is het 138 jaar geleden dat Nederland de slavernij afschafte. Een verleden tijd die levendiger lijkt dan ooit. Wie vindt dat nakomelingen van de slaven moeten ophouden met zeuren, begrijpt niet dat 'driehonderd jaar ondermijning van je eigenwaarde' nog steeds haar sporen achterlaat. 'Er is iets goed misgegaan in de slaventijd. En daar hebben Antillianen en Surinamers nu nog last van.'

'Wat moeten jullie met onze geschiedenis? Schrijf over jullie eigen falen en dat van je voorouders. Schrijf dat op! Wij Surinamers doppen onze eigen boontjes.' De geleerde op de debatingclub in de Amsterdamse Bijlmermeer geeft ons er flink van langs. Want waarom moeten wij, blanken, roeren in de pap van de Surinaamse en Antilliaanse erfenis die geen trauma mag heten: de slavernij? Waarom moeten wij zo nodig schrijven over hun omgang met dat verraderlijke verleden? Bron van trots en schaamte tegelijk, vier eeuwen oud en tegelijkertijd nooit voorbij.

'Vroeger' ligt behoorlijk gevoelig bij Surinamers en Antillianen. Je gaat niet graven in een verleden van vernedering en ontmenselijking. Dat is onfatsoenlijk. 'Maar,' zegt Alex Wallé, 'je kunt alleen maar verder door de keiharde waarheid onder ogen te zien. Er is iets goed misgegaan in de slaventijd. Mensen zijn op een gruwelijke manier ontworteld in hun bestaan. En daar hebben Antillianen en Surinamers nu nog last van.'

Alex Wallé is vice-voorzitter van het Landelijk Platform Slavernijverleden dat zich beijvert voor een nationaal slavernijmonument en een onderzoeksinstituut. Hij zegt: 'In de slaventijd zijn mensen uit hun geboorteland geroofd en vervolgens tot op het bot vernederd. Driehonderd jaar lang. En daarna kwam ook nog eens de koloniale onderdrukking. Als je lang genoeg wordt verteld dat je minder bent omdat je zwart bent, ga je het nog geloven ook.'

Om tot ons te laten doordringen hoe onontkoombaar de gevolgen van drie eeuwen slavernij zijn, wordt ook vaak gewezen op de Tweede Wereldoorlog, de enige historische morele maat die Nederlanders vanzelf begrijpen. Nederland is vijf jaar bezet geweest en is daar nog altijd mee aan het afrekenen. Hoe lang zullen Surinamers en Antillianen dan wel niet nodig hebben?

'Er is zeker vierhonderd jaar nodig om opnieuw te kunnen aarden als mens,' zegt Alex Wallé.

'Driehonderd jaar, nee het dubbele: zeshonderd jaar, nee, het drievoudige: negenhonderd jaar,' zeggen anderen die we ernaar vragen. Want we denken toch niet dat...

Nee, we denken niet dat het maar eens afgelopen moet zijn als straks dat monument er is. En áls we dat al een enkele seconde hebben gedacht, zijn we daarvan genezen na onze tocht langs de zwarte intelligentsia. Het slavernijverleden, ontdekken we, is een mijnenveld dat 138 jaar na het einde ervan interviewer en geïnterviewde nog altijd verdeelt.

De eerste zit voordat hij het weet in het schuilputje en neemt bijna werktuiglijk drie eeuwen Spaanse bok en mensenhandel op zijn schouder. De tweede eigent zich bijna even vanzelf de rol van aanklager toe. Er moet veel schroom en ongemak overwonnen worden om die posities te verlaten, van beide kanten. Om 'gewoon' te praten over een verleden dat voor de een dood is en voor de ander springlevend; om samen een oud fotoboek door te bladeren op zoek naar de 'meest lichte en meest donkere negers' in de familie.

En dan is er nog dat onontwarbare verleden zelf. Vragen naar de verwerking ervan is één, maar de invloed ervan op het hier en nu is heel wat anders. Hoe zit het daarmee?

Het verhaal over het begin van de slavernij is gemeengoed onder creolen. In bijna elk gesprek wordt het met ongeloof en afschuw verteld en als bewijs gezien van het Hollandse morele tekort: 'Nota bene een "man van God" heeft jullie voorouders op het idee gebracht!'

De priester Bartolomé de Las Casas ging in de zestiende eeuw in Zuid-Amerika zó tekeer tegen de uitbuiting van de indianen, dat de eigenaren van plantages en mijnen op zoek moesten gaan naar vervangende werkrachten. 'Waarom halen jullie geen mensen uit Afrika?' zou De Las Casas volgens de overlevering tegen de plantage-eigenaren hebben gezegd.

Wanneer en vanwaar precies het eerste schip met Afrikanen naar Suriname of de Antillen vertrok, is niet bekend. Vaststaat dat Hollandse en Zeeuwse schepen in de zeventiende en achttiende eeuw zo'n half miljoen West-Afrikanen naar de Amerika's brachten. Daarvan gingen er 220.000 naar Suriname, 90.000 naar Curaçao. Bij aankomst werden ze geveild en door de nieuwe eigenaar gebrandmerkt, die hun ook een nieuwe naam gaf: een slavennaam. Na een gewenningsperiode van ongeveer twee weken moesten ze aan de slag op de suikerriet-, hout-, katoen- of cacao-plantage.

'In het begin werden mannen en vrouwen volkomen gescheiden gehouden,' vertelt Hannah Belliot, voorzitter van de stadsdeelraad Amsterdam-Zuidoost. 'Een zwangere vrouw betekende negen maanden geen productie. Een nieuwe slaaf verschepen was goedkoper.'

Belliot, de verpersoonlijking van de sterke zwarte vrouw, gelooft dat het verleden kennen 'helpt'. Vooral om – in die volgorde – mannen en vrouwen te behoeden voor de instinkers van de eigen geschiedenis. Maar het moet dan wel een onopgesmukt verleden zijn, zakelijk beschreven, zoals zij het vier jaar geleden op het spoor was toen ze werkte aan haar proefschrift.

In haar kamer op het stadsdeelhok op de Bijlmerdreef vraagt ze wat we met het artikel beogen. 'Laten zien hoe het leeft.' Akkoord. Dan zal zij uitleggen hoe het was om slaaf te zijn en daar nog altijd de sporen van te dragen in je genen en in je doen en laten. En ze begint met haar verhaal waarin ze zonder omwegen vertelt over wat zij het Surinaamse drama noemt.

Met een zwarte stift tekent ze op een wit bord een strak schema waarin haar hele theorie over het slavernijstelsel is samengevat. Ze zegt: 'Het ging om een winstgevend exploitatie. De slaaf was roerend goed, een gebruiksartikel, een ding, een nummer op een inventarislijst. Alles wat de blanken tot maatschappelijk individu vormde, werd de slaaf onthouden.' En ze tekent uit wat dat 'alles' was: 'Geen man-vrouwrelatie; geen familie-verantwoordelijkheden, geen gezin en de vormende kracht daarvan; geen loopbaanmogelijkheden; geen enkele status. Zelfs het voortplantingsrecht, gesanctioneerd door het huwelijk, ontbrak aanvankelijk volledig. De eerste tweehonderd jaar mochten de slaven zelfs geen godsdienst belijden, met alle normatieve lessen die daarbij horen.'

Belliot pauzeert even. Daarna zegt ze nog één keer wat ze bedoelt met de Surinaamse erfenis, zodat er geen misverstand over kan bestaan. 'Als je driehonderd jaar productie-eenheid bent, werktuig, dan ontstaat totale passiviteit. Op zijn minst drie zaken die je leert

van de arbeid die adelt, heeft de Surinamer lang moeten missen: onafhankelijkheid, leren sparen en leren denken op de langere termijn. Dat er nu amper een creoolse middenklasse is, heeft er rechtstreeks mee te maken. Heel het bewustzijn als zelfstandig wezen is minstens driehonderd jaar lang stelselmatig ondermijnd. En na de afschaffing van de slavernij was er geen Marshallplan dat voorzag in een antwoord op de vraag: hoe kunnen we van een voormalige slaaf een sociaal wezen maken.'

En, 'jawel', we hebben het goed begrepen. De mannen zijn veel meer met deze erfenis belast dan de vrouwen.

De gevolgen daarvan ziet maatschappelijk werkster Ursie Graham dagelijks. Het is om wanhopig van te worden. 'Laatst nog had ik hier een meisje met anorexia, drieënveertig kilo woog ze. Dat blijkt dan alles te maken te hebben met de vader die er nooit was. Toen de moeder zwanger was, had hij geëist dat ze het kind liet wegmaken, anders zou hij vertrekken. In een boze bui heeft ze dat een keer tegen haar dochter verteld: "Had ik maar gedaan wat je vader zei." Dat meisje is daar nog niet overheen.

Of neem dat jongetje dat hier komt. Hij is gek van voetbal. Maar hoe vaak heeft hij tevergeefs zitten wachten op pa die hem zou ophalen om naar voetbal te gaan. En dan mag moeder het alsnog doen en proberen goed te maken wat vader heeft laten liggen.'

In haar kamer op een Riagg-afdeling van Rotterdam komt Ursie Graham met het ene na het andere voorbeeld van de vaders die geen vader kunnen zijn. 'Bezoekers' worden ze in de meeste creoolse gezinnen genoemd. Natuurlijk kan Graham niet 'bewijzen' dat het komt door de slavernij. Maar volgens haar klopt het verhaal van Belliot: driehonderd jaar ondermijning van eigenwaarde poets je niet zomaar weg. Te vaak, zegt Graham, behandelt de creoolse man zijn vrouw alsof ze nog slavine is. 'De man – de goede daargelaten – voelt zich niet verantwoordelijk. Die houding, dat is nog steeds de slaaf in de man.'

En dan is er nog de opvoeding. Belliot wees er ook op: 'Als slaaf kreeg je beloning of straf, vreugde of pijn, meer gevoelens had je volgens de meester niet nodig.' Ursie Graham ziet veel verwennerij – vooral overigens van de jongens in het gezin – en tegelijkertijd onverbiddelijke hardheid. 'Ik ga je zwepen' is een gevleugelde uitdrukking. En voor de zweep wordt dan een riem gebruikt.

Zelf is Ursie Graham ook zo'n moeder geweest die beloont en straft, hoewel ze nooit meer gaf dan een paar tikken. En toen ze het anders probeerde te doen, toen ze meer ging onderhandelen en ook haar zoon in het huishouden moest meedraaien, was haar moeder heel verontwaardigd. 'Jongens de wc laten schrobben, dat kon toch niet. Zij heeft hem toen verschrikkelijk verwend.'

Wie de mannen vraagt hoe het zit met hun uithuizigheid, krijgt doorgaans lauwe of defensieve reacties: 'Wij hadden al bommoeders toen jullie die nog moesten uitvinden,' of: 'In Nederland zijn toch ook veel alleenstaande moeders?' Wat ook wel gebeurt: de hele geschiedenis wordt erbij gehaald. Niet dat ze zich willen verschuilen achter de slavernij. Maar we zijn toch niet vergeten hoe het ooit begonnen is? Met blanke meesters die vrouwen verkrachtten en hen, bij protest, radbraakten.

Op de debatingclub in Amsterdam-Zuidoost is de Surinaamse man geen punt van discussie, totdat de 'snelle jongens', zoals ze zichzelf noemen – onaangekondigd en onuitgenodigd – binnenvallen. Mario – aan zijn vingers vechten de ringen om een plaatsje – heeft een communicatiebureau, Vincent, meer het dreadlocktype, maakt films, en Patrick is medewerker informatievoorziening bij de stedelijke woningdienst Amsterdam. 'Jullie zijn nog pikkies, maar jullie hebben als zwarte man iets gedaan aan je situatie, daarom mogen jullie blijven,' roept de Hindoestaanse advocaat die deze avond veel aan het woord is.

De advocaat verwoordt de gevoelens van zijn groepje 'oude, geslaagde mannen',

publicisten en academici uit de Surinaamse en Antilliaanse gemeenschap die twee keer per maand bijeenkomen. Ze zullen het niet hardop zeggen, maar ze zijn trots op deze jongens die 'iets doen aan zichzelf' en zo proberen de sociaal-economische valkuil van de Caribische geschiedenis te overwinnen.

Onderwerp van de bijeenkomst in het kantoortje onder parkeergarage Egeldonk: drie eeuwen mensenroof. En hier, tussen de fine fleur uit de voormalige West, komt een derde erfenis van de slavernij aan de orde. Naast de systematische ontmenselijking (Belliot) en de 'afwezige mannen' (Graham), is er het denken in kleur en stand.

De Surinaamse samenleving was er – en is dat eigenlijk nog steeds – door geobsedeerd. En dan geldt: hoe lichter hoe beter, want hoe hoger een positie op de maatschappelijke ladder. Nog altijd zeggen moeders tegen hun dochters: 'Meisje, verbeter je kleur, trouw met iemand die blanker is.'

De oorzaak van die obsessie met kleur moet worden gezocht in de slaventijd. Toen werd via een ingewikkeld verdeel-en-heerssysteem een keiharde etnische rangen- en standenmaatschappij gecreëerd die ook in de koloniale tijd bleef voortbestaan. Bovenaan stonden de lichter gekleurden. Zij namen de Europese cultuur over en staan bekend als de stadscreolen. Een tree lager had je de districtscreolen, die pas veel later geschoold werden. Helemaal onderaan de ladder bevonden zich de 'bosnegers', de 'onbeschaafden', de afstammelingen nota bene van de vrijgevochten slaven. Tegenwoordig noemen de laatstgenoemden zich weer trots 'marron' – naar het Spaanse cimarron waarmee hun voorouders in de slaventijd werden aangeduid. Marron, nu een geuzennaam, betekende in de slaventijd zoveel als: weggelopen vee.

Vooraf op de positie van de bosneger worden op de debatingclub schertsende toespelingen gemaakt. Geliefde bezigheid van de avond en, naar het zich laat aanzien, van alle avonden: een grap vertellen over het 'kleurrijk racisme', juist om dit racisme belachelijk te maken. 'Gun die bosneger dat toch, heeft ie ook eens wat'; 'uw pigmentvorming speelt een rol'; 'hij is zwart, dus hij gaat voor'; 'luister niet naar die man, die stadsneger'. En zo gaat het verder.

Maar tussen de pijp-, sigaren- en sigarettendamp door klinkt ook verontwaardiging. 'In Suriname ben je als bosneger minder dan een Haïtiaan,' roept iemand. 'Dat komt door de stadsnegers,' zegt de Hindoestaanse advocaat. 'Dat komt door het koloniale systeem, het is een erfenis van de slavernij,' verbetert Kensly Vrede hem. Als vice-voorzitter van het Landelijk Platform Slavernijverleden is hij de gast van de avond. Vrede vervolgt: 'We trappen er allemaal in: wie het dichtst bij de blanke staat, staat het hoogst. Dat is onze ziekte. We zijn zwarte Hollanders, we zijn allemaal in de voetsporen van de blanke overheersers getreden.'

Geroffel op de tafels. Kreten van instemming. 'Geef die man applaus.'

'Het is een onontkoombare wet,' zegt een uit Suriname overgevlogen theatermaker die even is binnengewipt. 'Iedere Surinamer die een andere Surinamer beledigt, beledigt ook zichzelf.'

Maar wat doe je met dat blanke denken in pikorde van kleur? En hoe ga je als Surinamer om met een verleden dat ogenschijnlijk zo weinig biedt om trots op te zijn en zoveel om je voor te schamen? Hoe vind je jezelf, je gevoel van eigenwaarde, terug in die door blanke overheersing vertroebelde geschiedenis?

In ieder geval niet door boeken te lezen van 'historici als Piet Emmer', zegt een kenner van de eigen geschiedenis op de debatingclub. 'Want ik hoef me niet door zo'n Ariër te laten vertellen hoe wij naar ons verleden moeten kijken,' vervolgt hij met een mengeling van spot en ernst. In de pauze legt een collega uit wat er mis is met de Leidse wetenschapper en slavernijdeskundige. 'Emmer stelt doodleuk vast dat een slaaf in een transportschip

evenveel ruimte had als de gemiddelde passagier in een Boeing 777. Met dat soort gevoelloze geschiedenissen schieten we niets op.'

Maar waarmee dan wel? Een taalkundige, ooit betrokken bij Wie Eegi Sani, de culturele bewustzijnsbeweging uit de jaren vijftig, vertelt dat er ook een verleden vol mythen en verhalen bestaat. Hebben wij Piet Hein, zij hebben hun eigen helden, zoals Boni en Miss Alida.

In Suriname vinden ze nu al een jaar of tien plaats; in De Doelen in Rotterdam werd zaterdag 16 juni voor het eerst een Miss Alida-verkiezing gehouden, georganiseerd door Stichting Kleurrijk Centrum Rotterdam. 'Die chicks dragen dan allemaal brede rokken, zodat je niet kunt zien hoe mooi ze eigenlijk zijn,' had een creoolse jongen van een jaar of zestien gezegd. 'De meiden die meedoen aan de miss-Alida-verkiezing moeten alles weten over de Bigi Koto, de traditionele jurk van slavinnen,' zegt initiatiefneemster Dayen Vrij tijdens de repetities.

Alida was een mooie jonge slavin uit de achttiende eeuw. Haar borst was afgesneden door haar meesteres Suzanna Duplessie, omdat haar man een oogje op Alida had. Maandenlang hebben zeventien jonge creoolse vrouwen les gehad in aleke-dans, een vooroudervereringsdans, in verschillende muziekstijlen, in hoofddoek vouwen en in het voordragen van een odo, een Surinaams gezegde. 'We willen dat de meiden trots zijn op zichzelf en hun achtergrond,' zegt Dayen Vrij, 'en we grijpen daarom terug op die ene, fiere slavin.'

Na afloop van de repetities in een buitenwijk van Rotterdam zitten de jonge vrouwen nog even bij elkaar met een flesje cola. De gekleurde doeken zijn opgeborgen, iedereen draagt weer een strakke gladde broek met daaroverheen een kort rokje. De vrouwen discussiëren over de vraag wie Alida nu eigenlijk precies geweest is. 'Zij was toch de moeder van Boni,' zegt een meisje. 'Door wat er met haar gebeurd is, is Boni toch slaven gaan bevrijden?'

Hoe belangrijk mythen ook zijn voor het zelfgevoel, het verleden moet worden opengesneden, tot op het bot, vinden Bijlmer-burgemeester Hannah Belliot en Alex Wallé van het Platform Slavernijverleden. Op de debatingclub wordt zelfs gesproken van een 'onderzoeksplicht voor zwarten'.

En die zoektocht moet worden georganiseerd. Voor en door Surinamers, maar betaald door Nederlanders. Het onderzoeksinstituut dat gelieerd moet worden aan het slavernijmonument 'zal Surinaams zijn of niet zijn' concluderen de mannen op de debatingclub. 'Geen Emmer, geen Van Stipriaan, geen Oostindie,' roept een academicus met onmiskenbaar Groningse tongval over deze Nederlandse historici. Wel moet het slavernijverleden worden opgenomen in de canon van de Nederlandse nationale geschiedenis.

Intussen is het allemaal makkelijker gezegd dan gedaan. In Suriname liggen de archieven te verpieteren door gebrek aan geld, vakkennis en beleid. Het verleden heeft er een beperkte prioriteit. In Nederland zijn de archieven 'onvolledig' en her en der verspreid, maar is het beter gesteld met de bewaring en toegankelijkheid.

Op dit moment wordt gewerkt aan een boek met alle Surinaamse namen van mensen met creoolse voorouders. Ook zijn er plannen voor het toegankelijk maken van de Emancipatielijst, waarop de namen staan die aan de families werden gegeven bij het einde van de slavernij in 1863. En nog niet zo lang geleden is een boek over manumisies (vrijlatingen) uitgegeven. Dit 'boek' bevat de slavennaam en vrije naam, het geboortjaar, de voornaam en (soms) de familierelatie van alle vrijgekochte slaven in de periode 1832-1863.

Het boek heeft een cultuurschok teweeggebracht in de Surinaamse gemeenschap. Het is

het meest gehate en tegelijkertijd geliefde boek dat creolen momenteel kennen. Veel Surinamers kunnen eindelijk achterhalen wie hun voorouders zijn. Tegelijkertijd is open en bloot te lezen dat je afstamt van een slaaf. En hoogstwaarschijnlijk ook van een slavenhouder. Ontkennen kan niet meer. Je verleden ligt op straat.

En dat is precies waar iedereen bang voor is, want er is altijd veel te verbergen geweest – dat je een 'onecht kind bent', dat je grootmoeder een 'pikzwarte wasvrouw was', dat je familie begint bij een slaaf van de laagste rang. Vandaar ook de gewoonte om niet naar vroeger te vragen, dat is onfatsoenlijk. Daar is ook een term voor: hebi. 'Dat betekent zoveel als je "familiezwarigheid", ' zegt Gerda Bol-Doelwijt. 'De bagage die je ouders en voorouders met zich meedragen. Uit respect vraag je daar niet naar. Je zou de persoon pijn kunnen doen.'

Gerda Bol-Doelwijt heeft samen met haar man Pieter Bol haar familiegeschiedenis uitgeplozen. Steeds meer Surinamers doen dat. De familie van Belliot heeft zich erin verdiept – Hannahs betovergrootvader was een slaaf en in haar familie zitten ook Franse slavenhouders – en ook Ursie Graham heeft nog voor informatie naar het Algemeen Rijksarchief gebeld. Vanwege de groeiende belangstelling is begin dit jaar de Stichting Surinaamse Genealogie opgericht, met inmiddels zeventig donateurs.

Misschien kan door dit eenvoudige familieonderzoek de slavernijgeschiedenis wat minder beladen worden. Stand en kleur ophouden is niet meer zo vanzelfsprekend als blijkt dat je familie 'flink van kleur verschoten is', zoals Gerda Bol-Doelwijt het noemt. Van wit naar zwart, omgekeerd, en alles daartussenin. En misschien kan juist dit stamboomonderzoek de Surinaamse geschiedenis geven wat ze het hardste nodig heeft: een kans op eigenwaarde. Het nummer op de inventarislijst is ineens een vrouw en – heel soms – een man van vlees en bloed. Met kinderen, een functie, een beroep wellicht. Met hebbelikheden en onhebbelikheden.

Zo vond het echtpaar Bol-Doelwijt in de archieven van de Evangelische Broedergemeente aantekeningen over wat zij de meest centrale persoon in de familie noemen: Albertina Hermina Doelwijt, geboren in 1847 als slavine op de plantage Molhoop en in de familie beter bekend als Misi Bethania. De Duitse zendelingen bekritisieren het gedrag van de vrouw: ze zou wat langer bij een man moeten blijven en 'moet wegens hoererij uitgesloten worden'. Maar ook staat er: 'Man en vrouw hadden ruzie omdat zij (Misi Bethania) de huishoudster van de directeur niet de vereiste eerbied bij het groeten wilde geven, waardoor hij zijn baan verloor.'

De voormalige slavine was ineens geen voorwerp meer, maar een trotse vrouw. Een mens.

Audrey de Noten met mascotte Michelle. Audrey won de Miss Alida-verkiezing die zaterdag 16 juni in de Rotterdamse Doelen werd gehouden.

Helydia Kenswiel, deelneemster aan de Miss Alida-verkiezing, met mascotte Virgilla Xippora Verwey, deelneemster aan de Miss Alida-verkiezing, met mascotte Chenelva AUKE VLEER

Copyright © 2001 Weekbladpers Tijdschriften (Onbekend)